

УДК 930 (497.11) "1936" : 929 Станојевић С.

РАД СТАНОЈА СТАНОЈЕВИЋА НА ОБЈАВЉИВАЊУ РАНКЕОВОГ ЗБОРНИКА

Апстракт: *Темељно истраживање и проучавање историје захтева од нас посвећеност научноистраживачком раду. Станојевићев рад на издавању зборника Леополда Ранкеа оличење је такве посвећености. Иако због Станојевићеве преране смрти зборник није угледао светлост дана, документи који се чувају приказују како је он требало да изгледа.*

Кључне речи: *Историографија, Станоје Станојевић, Леополд Ранке, Зборник, Српска академија наука и уметности.*

Ако се прати развојни пут српске историографије, лако се уочава једна изразита особеност, а то је доминирање изузетних личности током већег дела њеног напредовања. Дела и активности особа изузетног духа, образовања, ширине погледа, патриотских и радних врлина померали су границе знања, уводили нове методе, теме и погледе на прошлост. Управо њиховим деловањем проучавање историје је на овим просторима прерасло у научну активност, али је управо ту лежала и опасност, јер индивидуалност подразумева и несистематичност, парцијалност, неистрајност. Можда је ова појава нормална за развој историографије једног народа који је, развијајући се раздвојен државним границама, тежио уједињењу у различитим друштвеним условима, полити-

чки и економски готово без изузетка трајно неповољним. Тек кад су створене прве националне и државне институције научног карактера, испрва малобројне и недовољне за ширину задатака који су били постављени пред њих, услови су се донекле променили.¹ Приметно је да су раду тих институција и даље давали печат великани наше историје, али историјска наука је тада добила услове за устаље-

---

¹ У обиљу литературе која прати развој српске историографије издвајамо: Р. Самарџић, *Настанак новије српске историографије*, *Летопис Матице српске*, 143 књ, 150 св, 2-3 (1967), 134-161; *Исти*, *Писци српске историје* I, Београд 1976, II 1981, III 1986; С. Ђирковић, *Дилетанти у развоју српске историографије*, *Зборник радова научног скупа "Браћа Руварац у српској историографији и култури"*, Нови Сад-Сремска Митровица 1997, 21-27.

ни развој. Изложићемо једну занимљивост из прошлости наше историографије која успешно илуструје поману тврђе.

У години великог јубилеја прославе двестогодишњице почетка Првог српског устанка, када интересовање за проучавање свих догађаја и процеса који су довели до формирања самосталне српске државе јача, желимо да се усредсредимо на покушај Станоја Станојевића (1874-1937) да поводом педесетогодишњице смрти Леополда Ранкеа, њему у част, објави зборник.² Занимање за перспективног, младог немачког историчара се код Срба јавило рано, интензивно развијало и опстало, пре свега због теме посвећене нашем народу и нашој националној борби.³ Донекле је Ранке постао део мита и толико близак Србима, да је Стојан Новаковић сасвим погрешно сматрао да је он боравио у Србији за време кнеза Милоша.⁴ Међу бројним ученим људима и млади Станоје Станојевић је имао да каже нешто о том делу напредног немачког историчара. Било је то поводом другог издања, овог пута целовитог, дела "Српска револуција" у преводу Стојана Новаковића.⁵ Тада врло млад, Ста-

ноје Станојевић је био пун хвале за дело, а писца је сматрао једним од "највећих историка деветнаестог века."⁶ Повољан приказ енергичног Станојевића није био плод уходане рутине, већ је он, помно пратећи културна и научна збивања, жустро и без поштовања ауторитета улазио у полемике са истакнутим научницима, па и са самим Новаковићем. Ако се у већини случајева младалачка борбеност може оправдати погрешним ставовима, закључцима, а каткад и одсуством било какве научне методе у критикованим радовима, несумњиво је да су бројни његови ставови били погрешни. Касније, као зрео и плононосан историчар, са богатим животним искуством, Станојевић је не ретко исправљао исхитрене ставове и сагледавао раније оспоравана дела и историчаре на потпунији начин.⁷ Временом је изузетна

² Основно у: *Гласник СКА* (1936) 69, 91-92, 229; *Исто* (1937) 67-68, 173.

³ *Die Serbische Revolution. Aus serbischen Papieren und Mittheilungen*, Hamburg 1829. Допуњена издања: Berlin 1844²; *Serbien und die Turkei im neunzehnten Jahrhundert*, Leipzig 1879³.

⁴ А. Митровић, *Љубав и поштовање за Леополда Ранкеа. Прилог схватању научности Стојана Новаковића, Стојану Новаковићу у спомен*, Београд 1996, 90-96.

⁵ Л. Ранке, *Србија и Турска у деветнаестом веку*, превод Стојан Новаковић, Београд 1882². Прво издање је *Историја српске револуције*, Београд 1864., такође превод Новаковића, али цензура није дозволила целовито издање.

⁶ [Станоје] С. [Станојевић], "Леополд Ранке, Срби и Турци у деветнаестом веку, Превод Стојан Новаковић", у *Стражилово*, 1892, бр. 16. 255; (разрешење иницијала: Ђурђевка Љубибратић, *Стражилово, Садржај по ауторима*, I, Нови Сад 1989, 159; А. Митровић, *Љубав и поштовање за Леополда Ранкеа*, 105.

⁷ К. Милутиновић, *Прве историјске критике Станоја Станојевића*, *Историјски гласник* (1982), 95-109; С. Ћирковић, *Историографија као огледало времена. О једној Новаковићевој антиципацији, Стојану Новаковићу у спомен*, 46. Пример изузетне борбености у сукобу са претставником ненаучне историографије у К. Милутиновић, *Сима Лукин Лазић и Станоје Станојевић*, *Зборник МС за историју* 23 (1981), 205-210. Приписује му се и то што је први код нас почео да негује историјску критику као посебан род. В. Ћоровић, *Станоје Станојевић*, *Југословенски историјски часопис*, 4, 1-2 (1938), 7. О њему још: В. Новак, *Станоје Станојевић*, *ЈИЧ*, 3 (1937), I-VI; *Гласник Историјског друштва у Новом Саду* 11, 3-4 (1938), 1-192; *Станоје Станојевић*, *Енциклопедија српске историографије*, Београд

енергија усмерена у правцу организовања бројних научних пројеката, по чему је Станоје Станојевић међу првима од наших историчара.⁸ Један планиран пројекат, тек допола остварен, нажалост није завршио, али значајни резултати нису изостали.

На скупу Академије друштвених наука од 4. јуна 1936. године Станоје Станојевић је предложио да се изда Споменица или Зборник у славу Ранкеа поводом педесет година од његове смрти. Предлог је примљен, а за редактора је постављен иницијатор. Након четири дана и Председништво академије је усвојило у потпуности захтев Академије друштвених наука. Станоје Станојевић је сматрао да посао може бити готов до јесени. То се види из општег писма од 15. јуна 1936. године упућеног научницима са позивом да учествују у пројекту. Списак садржи шеснаест лица. О даљем току припрема Станојевић је реферисао Академији друштвених наука на седници од 15. октобра 1936. године, а извештај је прихваћен. У прилогу стоји и попис имена наших истакнутих научника, нешто измењен у односу на првобитни. Најважније је то што уз већину имена стоје наслови тема за Зборник.⁹ Управо овај документ нам може највише рећи о планираној концепцији зборника и како би он највероватније изгледао да након тешке операције у Бечу Станоје Станојевић није умро 30. јула 1937. године. Пун амбиција, спречен је да заврши више

планираних подухвата, од којих је свакако највећи био објављивање Историје Срба у девет књига.¹⁰ Додуше, удовица Олга Станојевић је у Академију донела извесне рукописе спреmlјене за Ранкеов зборник, али је губитак Станоја Станојевића био такав да је Академија друштвених наука 7. октобра 1937. године донела одлуку да се због кашњења одустане.¹¹

Ако Академија више није налазила да је примерено, потребно или могуће реализовати Станојевићев подухват, ипак се приступило објављивању готових радова у академијиним издањима. Дела Слободана Јовановића¹², Алексе Ивића¹³ и Артура Либерта¹⁴ су по оцени приређивача два најбоља издања на списку од једанаест најзначајнијих радова о Леополду Ранкеу и његовом делу код нас. Само овај податак довољно осветљава значај Станојевићеве иницијативе и барем донекле надокнађује недостатак

1997, 650-651 са ширим списком литературе.

⁸ Ј.Д. Митровић, *Историографски лик Станоја Станојевића*, Зборник МС за историју, 42 (1990), 176-177; В. Ћоровић, *Станоје Станојевић*, 36.

⁹ Архив САНУ Административно одељење 732/37.

---

¹⁰ Ј.Д. Митровић, *Историографски лик Станоја Станојевића*, 177; В. Ћоровић, *Станоје Станојевић*, 37.

¹¹ Архив САНУ АО, 732/37.

¹² С. Јовановић, *Карађорђе и његове војводе*, Глас СКА, CLXXIX, Београд 1938, 1-28. Првобитни назив је био: "Борба Карађорђа и његових војвода". Архив САНУ АО, 732/37.

¹³ А. Ивић, *Леополд Ранке и српско-аустријски односи за време Првог српског устанка*, Глас СКА CLXXIX, 119-134. Реферат је написао Јован Радонић. У основи је позитивно оценио рад уз напомену да: "Јаснији би можда били ови српско-аустријски односи да је г. Ивић нацртао у главним потезима променљиву европску ситуацију крајем XVIII и на почетку XIX века, да је изближе карактерисао личности и односе на двору цара Франца I." Архив САНУ, АО 212/38

¹⁴ А. Либерт, *Положај Леополда Ранкеа у духовном свету. Филозофски приказ*. Глас СКА CLXXIX, 135-164.

целог зборника.¹⁵ Академија није прихватила да штампа радове генерала Владимира Белића¹⁶ и Петра Поповића¹⁷. Изгледа да се тиме и завршава списак радова који су били предати Станоју Станојевићу. Увидом у библиографије радова осталих научника са списка, нисмо били у стању да нађемо ниједан рад који би одговарао предложеним насловима. Можемо само да скренемо пажњу на текстове који су тематиком блиски и укажемо на њихову међусобну повезаност. Управо у томе видимо додатни значај овог документа, јер не само да нам омогућава да реконструишемо концепцију планираног Зборника, већ је и занимљив прилог за нашу културну историју, пошто нам пружа увид у интересовања и намере већег броја наших истакнутих научника.

Тако је Гргур Јакшић планирао да напише рад "Спољна историја српских устанака." Наслов је близак

називу докторске дисертације о односу Европе према устаничкој Србији.¹⁸ Он је, иначе, одлично познавао дипломатску прошлост XIX века са усмерењем на просторе југоисточне Европе.¹⁹ О Милошу Тривунцу и његовој теми "Ранке као стилист" можемо рећи да би његово учешће заједно са двојицом филозофа дало Зборнику интердисциплинарни облик.²⁰ Занимљив је податак да је Владимир Ћоровић планирао да пише на тему "Босанска историја код Ранкеа". У обимној библиографији Владимира Ћоровића од преко хиљаду библиографских јединца не налази се ниједан спис који би насловом одговарао траженом.²¹ Тема првог српског устанка је више пута обрађивана од стране тог нашег, можда и најзначајнијег полихисторика. Радови су различитог обима, карактера и значаја, од самосталних истраживања до приказа, краћих текстова у јубиларним издањима, предавања и популарних текстова објављених у дневним новинама. На основу наслова може се закључити да је Ћоровић спојио тему везану за Први српски устанак са проучавањем Босне, можда његовом најдражом области проучавања. Да је он био склон

¹⁵ Л. Ранке, *Српска револуција*, Београд 1961; 1991².

¹⁶ Рад је првобитно гласио: "Војне операције у Ранкеовој историји" види: Архив САНУ АО 732/37, а коначно: "О војним операцијама у делу Србија и Турска у XIX веку од Л. Ранкеа". У реферату Живка Г. Павловића стоји да текст: "има вредности као прилог изучавању нашег I и II устанка". Ипак су га органи Академије вратили аутору. Архив САНУ, АО 966/37. О историографској делатности Владимира Белића види: М. Бјелажак, *Владимир Белић*, Енциклопедија српске историографије, 275-276.

¹⁷ П. Поповић, *Ранке о Црној Гори*, Записи, 19 (1938), 139-149. Писац неповољног реферата Владимир Ћоровић је сматрао да је рад на нивоу листова или часописа али не и академијиних издања. Архив САНУ, АО 737/37. Чедомир Попов далеко боље оцењује тај рад и убраја га у два његова најбоља у периоду између 1934 до 1941. Види: Ч. Попов, Академик Петар И. Поповић, *О историји и историчарима*, С. Карловци-Нови Сад 1999, 65.

¹⁸ *Европа и васкрс Србије (1804-1834)*, Београд 1934.

¹⁹ Р. Љушић, *Јакшић Гргур*, Енциклопедија српске историографије, 402. Библиографија у ИГ св. 3-4, (1955), 229-236. није потпуна, али не садржи само радове објављене у француској штампи пре и за време Првог светског рата.

²⁰ Т. Бекјић, *Miloš Trivunac i njegov doprinos razvoju domaće germanistike*, Izveštaj o obavljenim istraživanjima, Novi Sad 1990, 1-5. Izveštaj ne sadrži bibliografiju utemeljivča germanistike kod nas.

²¹ Ј.Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ћоровића*, ИГ (1976), 205-313; Р. Самарџић, Владимир Ћоровић. Последњи полихисторик, *Писци српске историје*, 245-253.

том поступку видимо из рада "Рад Илариона Руварца на историји Босне". Можда никада нећемо сазнати да ли је постојао аутограф и да ли је Ђоровић привео крају своју замисао. Рукописна грађа није комплетна и много од ње је отишло у неповрат. Можда се тај рад крије међу 104 наслова који обухватају оно што је преостало од ње, јер су многи од текстова провизорно груписани у целине, а тако су и насловљени.²²

Следећи на списку је Никола Радојчић, уз чије име не стоји никаква напомена, што највероватније значи да још није био одредио тему. То је у супротности са чињеницом да је управо он дао већи број значајних прилога о Ранкеовом делу и значају које је оно имало за развој наше историографије.²³ Ни Васиљ Поповић се није много удаљио од основног подручја проучавања судећи барем по наслову "Источно питање код Ранкеа."²⁴ Ни његова

библиографија не садржи овакав или иоле сличан наслов, те је изгледа остао на нивоу почетне идеје, али открива да је више пута повезивао проблем источног питања са другим историјским појавама.²⁵ Драгослав Страњаковић је, судећи по већем броју радова посвећених Станоју Станојевићу, имао изузетно поштовање према њему те није изненађујуће што је и он планирао да својим радом: "Уставобранитељски режим у Ранкеовој историји" допринесе планираном издању. Рад овог или сличног наслова не налази се на списку публикованих текстова, а изгледа ни необјављен материјал не крије сличан рукопис.²⁶ Само површно упознавање са животним делом овог нашег историчара открива да је био врстан познавалац историје Србије XIX века до стицања независности.²⁷

²² Ј.Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ђоровића*, 310-311.

²³ М. Костић, *Радови академика Николе Радојчића*, *Историјски часопис*, 14-15 (1963-1965), 601-618. Пре настанка овог документа настали су следећи радови: *Ранкеова нова концепција српске историје*, *Rasprave Znanstvenoga društva za humanističke vede II*, 1925, 1-54; *Ранке Л. у С. Станојевић*, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка; Увођење Србије у светску науку*, *Летопис МС 323* (1930), 29-43. Касније: *Српска револуција Леополда Ранкеа и Вук*, *Летопис МС*, 394, 2-3 (1964), 113-118; *Ранкеова нова концепција српске историје*. Додатак уз књигу Леополд Ранке, *Српска револуција*, 185-226. Такође написао је више специјалних студија о темама везаним за Први српски устанак. Види: М. Костић, *Научно животно дело Николе Радојчића*, *ИЧ*, 14-15 (1963-1965), 598-599. *Isti, Studije iz srpske i hrvatske historiografije*, Novi Sad 1986, 205.

²⁴ Поповић је прихватио Ранкеове ставове о потреби проучавања догађаја из прошлости

ради разумевања садашњости. Ч. Попов, "Источно питање код Васиља Поповића" трећи пут међу нама, *О историји и историчарима*, 180.

²⁵ R. Stefanović, *Bibliografija radova dr Vasilja Popovića*, *IG* (1957), 159-166. Тако: *Источно питање у Политовој политичкој идеологији*, *Летопис МС 108* (1933), књ. 337, св. 1-3, 26-30; *Пољска и источно питање у 17 веку*, *Летопис МС 108* (1933) књ. 335, св. 1., 40-52; *Цар Никола и источно питање*, *Руско-југословенски алманах*, 1934, 89-102. приказ К. Н. Милутиновић, *Политова интерпретација Источног питања. Награђен светосаваки темат*. Београд 1931. у *ИЧ*, 1, 1-2 (1935), 210. Томе треба придодати и већи број тема блиских устанку.

²⁶ Р. Љушић, *Библиографија радова Драгослава Страњаковића (1901-1966)*, *ИГ*, 1-2 (1976), 201-212. Планирани рад се изгледа ослањао на докторску дисертацију: *Влада уставобранитеља (1842-1853). Унутрашња и спољна политика*, Београд 1932, али то није једини рад посвећен Србији XIX века.

²⁷ Р. Љушић, *Страњаковић Драгослав*, *Енциклопедија српске историографије*, 660.

Уз име Мите Костића не налази се ниједан наслов планиране теме. Иако је његово главно подручје интересовања било историја Срба у Аустрији, претежно у периоду пре избијања Првог српског устанка и он је дао неколико ситних прилога о догађајима и личностима тог времена.²⁸ Васо Чубриловић је активно проучавао разне проблеме везане за устаничку Србију и ови радови чине једну заокружену тематску целину у делу овог свестраног историчара. Ипак, његова библиографија не садржи рад "Ранке и Вук о првом српском устанку."²⁹ У време припрема на објављивању зборника (03. 10. 1936.) умро је и Херман Вендел, велики пријатељ Југославије и Станоја Станојевића. Политички и културни радник, филозоф и историчар, Вендел је повезивао немачки и југословенски културни простор. Стога је био међу најпозванијим да пише о Ранкеовом делу о Србима, изузетној појави у нашој, али и светској историографији.³⁰ Замишљено дело је требало да се зове "Конзервативизам и Ранкеова револуција", а наслов сведочи за који се аспект Ранкеовог рада интересовао и можда се ослањао на раније објављену биографију Леополда Ранкеа.³¹

²⁸ С. Гавриловић, *Костић Мита*, Енциклопедија српске историографије, 448-449; М. Митровић, *Библиографија радова академика Мите Костића*, Зборник МС за историју 24 (1981), 21-36. Допуне у *Годишњак САНУ* 64 (1957) 302-308; 69 (1962) 405; 70 (1963) 359; 71 (1974) 336.

²⁹ З. Антонић, *Чубриловић Васо*, у Енциклопедија српске историографије, 714; *Библиографија Васе Чубриловића*, *Balcanica*, 8 (1977), 2-4.

³⁰ *Wendel Herman*, у Енциклопедија српске историографије, 301; In memoriam, *DR. h. c. Херман Вендел*, *ЛИЧ* 2 (1936), 468-470.

³¹ Ж.П.Ј. *Hermann Wendel*, *Српски књижевни гласник* 49 (1936), 314. Ово је једина библи-

Сам Станоје Станојевић се заинтересовао за тему "Средњовековна српска историја код Ранкеа", али изгледа да ни она није обрађена.³² Само на основу наслова да се претпоставити да је Станојевић избегао да пише о проблемима нововековне историје, коју никада није систематично проучавао, већ само спорадично. Уосталом, ни периодом турске владавине се никада није бавио, али је зато хтео повезати Ранкеов приказ са својим изузетним познавањем средњовековне историје ових простора.³³ Изгледа да је и Јован Радонић прихватио неке обавезе и намеравао нешто пригодно написати за Зборник, али то је уједно и трећи научник поред чијег имена на документу не стоји и наслов теме.³⁴ Са њим се списак завршава, али као што је напоменуто, он је нешто другачији од првобитног, насталог када је Станојевић на самом почетку рада, јуна 1936. године, писмено обавештавао могуће сараднике. Тако се на првом налазе Фердо Шишић, Душан Пантелић, Душан Поповић и Јозеф Матл, а изостају на другом, док су се касније пројекту прикључили Артур Либерт, Јован Радонић и Владимир Белић.

Верујемо да смо указивањем на садржај ових докумената донекле употпунили слику о богатом духовном и интелектуалном стваралаштву већег броја наших прослављених на-

ографија и из ње се не види пун наслов споменутог дела, а уз то изгледа да се поткрала и штампарска грешка (П. уместо Л. Ранке).

³² Ж. П. Јовановић, *Библиографија радова др Станоја Станојевића*, СКГ 51 (1937) 637-642.

³³ В. Ђоровић, *Станоје Станојевић*, 26, 33.

³⁴ *Радови Проф. др Јована Радонића, академика 1893-1955*, ИЧ, 5 (1955), 443-461. *Радонић Јован*, Енциклопедија српске историографије, 610-611. Радонић је само пар пута писао о темама везане за устанак.

учника. Такође, допунили смо наша сазнања о историографском лику Станоја Станојевића. Иницијативом за издавање Зборника и примереним обележавањем тако значајног јубилеја, он је не само исказао своју склоност ка друштвеном ангажовању, већ је и добро осећао потребу да се делу Леополда Ранкеа истраживачки приступи, по први пут на нашим просторима организовано и целовито. Такође, то је био и очигледан знак поштовања његовог историографског дела. Можемо направити и паралелу са другим поступцима предузимљивог Станоја Станојевића. Далеко је од случајности што је једном приликом јавно исказао да међу домаћим историчарима највише цени Фрању Рачког, а касније инсистирао да Академија поново објави два његова значајна рада.³⁵

---

³⁵ У познијим годинама изузетна приврженост Илариону Руварцу је попустила. Види: В. Ђоровић, *Станоје Станојевић*, 35. О младачком одушевљењу радом Илариона Руварца види: М. Костић, *Студије из српске и хрватске историографије*, 25.